

Starina Bele Krajine

Prihodno nedeljo bo v Črnomlju velik narodni festival

Zeleni Jurij v belokranjski vasi

Ljubljana, 10. junija
Cerkev in šola, napredujoča kultura in civilizacija so činitelji, ki so posegli v dejstvo, da preprosti človek v vsakem narodu in odrivali pristne narodne običaje. Le še porušene ostaline starodavnih obredov in navad ljudstva zasledimo tu pa tam, iz njih se nam prikaže ta ali ona lastnost naroda, ki pa ostanejo zaradi naše malo, bržnosti in malomeščanskega gledanja nanje temu svetu nerazumljene tuje. Tem večje so zasluge Folklornega inštituta ljubljanske Glasbene Matice, ki je s Korotkim dnem (1935) in Belokranjskim dnem (1936) nekaj takih ostalin zbral, njih obliko znanstveno upostavil in jo širšemu občinstvu razumljivo prikazal.

Tako bomo videli tudi letos 13. junija v Črnomlju nekaj nadvse zanimivih narodnih obredov, prihodno nedeljo bo v Belokranjski vasi, ki jo bomo videli v Črnomlju, pa vsega kor Zeleni Jurij, obredni prizor, ki so ga poznali še v 30-ih letih preteklega stoletja. Lepo ga je popisal v Carniolii J. Kappeler leta 1839. In na podlagi tega popisa in deloma tudi po ustnih izročilih starih Črnomlincev se da igra v prvotnejši obliki upostaviti.

Zeleni Jurij-mladik kralj Pomladi premaga Drvo-starega kralja

Najlepša in najbolj mogočna izmed iger, ki jih bomo videli v Črnomlju, bo vsa, kar Zeleni Jurij, obredni prizor, ki so ga poznali še v 30-ih letih preteklega stoletja. Lepo ga je popisal v Carniolii J. Kappeler leta 1839. In na podlagi tega popisa in deloma tudi po ustnih izročilih starih Črnomlincev se da igra v prvotnejši obliki upostaviti.

Pri obredju je sodelovala odrasla mladina, fantje in dekleta; mlajši so sodelovali le z veseljem opazovanjem, prav tako tu, di stari, ki so kritizirali izvajalce. Obredje je bilo pravi narodni praznik. Predstavlja, lo je vstajenje Pomladi, nastop demona rodosti in plodnosti. Posebno značilen je ta obred zavoljo tega, ker se v belokranjskem jurjevanju, kakor se je ohranilo v Črnomlju, predstavi ta demon (temna sila) v dvojni obliki: v podobi drevesa in v večni večni obliki. V drevesu — najprvotnejši obliki — skrili demona Pomladi je ohranjen kot drvo-božanstvo.

Preprosti človek, ki zvede vsem svojim božanstvom v napredujočem pojmovanju človeške lastnosti, do človeške oblike, je odel mladenci v zelenje, drevesu bogu je umislil svojo bit. Po teh dveh oblikah — Drevesu in v zelenje odeltem Juriju — je karakteriziran naš črnomljski obred. Treba mu je dati le še spremstvo, vredno in dostojno kralja Pomladi in pa obredju primernega prostora, časa ter vzdušja, v katerem se tak obred spočne.

Po obredju, kakršno se je ohranilo v spominu in opisih, predstavlja Drvo-brezja starega demona Pomladi, postaršega kralja, ki mora odstopiti v dobro mlade, mu kralju Pomladi, zastrtemu dečku, Zelenemu Juriju. Zato sodi pod brezo, ozaljšano s svežim cvetjem in kitjem, pisanimi travki in robci, in ki jo nosijo fantje — spremstvo starega kralja: obrambna glasba, ki naj odganja staremu kralju nevesne zle duhove. Glasbo sestavljajo piskalci in trobachi, našeljeni v strah zlim silam, ki jih odganjajo s svojim tuljenjem in piskanjem in korakajo na čelu Jurjevega spreveda.

Za drevesom stopa v vrstah spreved deklet priprošnjega zbora. Za njim vodi šestero mladih jurjašev v zeleno kitje odeva dečka, Zelenega Jurija, mladega kralja Pomladi. Spreved zaključuje vrsta deklet. Dekliški spreved v belih narodnih nošah prepeva jurjevo pesem, ki na sprotuje tuljenju obrambne glasbe. Ta pesem mladega kralja predstavlja novemu življenju, plodnosti in rodosti namenjeno priprošnje, ki velja le mlademu kralju. Spreved je dospel na svoje prvo mesto, v osrčje Črnomlja, na Trg, ki se razprostira med staro Križevniško komendo, staro graščino, in ga zaslanjata v ozadju starodavna cerkev Sv. Petra, odpira pa Vavtara, stara mostna brana. To je primeren prostor, kjer naj se izvrši stari obred na slovesen način. Praznično vzdušje daje zbrani črnomljski svet, ki pričakuje Zelenega Jurija zadnjo nedeljo pomladnega meseca aprila, po večernicah.

Belokranjski danij

Ko je dospel jurjevski spreved na Trg, zavije v krog pred starim studentem (vodnjak pred mestno hranilnico, kjer je stala stara lipa) in prepeva jurjevo pesem:

»Ovo se klanja Zeleni Juraj kirales, Zeleni Juraj, zeleno dreve kirales...« Naprev te znamenite pesmi zapoje dekliški zbor, ki koraka pred Jurijem, z dopetom pa odgovarja sklepni zbor. Zname, niti pripev »Kirales« je ostanek stare kulturno-obredne rečenice: »Kyrre Eleison«, ki daje temu spevu posebni čar religiozne obrednosti.

Po vsaki dvojni vrstici se oglasi grozeče obrambna glasba piskalcev in trobachev, ki so se ustavili z Drevesom pred graščino. skimi vrati in obstopili starega kralja. Ko je ženski zbor odpel svojo pesem, obkroži v kolu — dekle do dekleta — mladega kralja Zelenega Jurija, ki ga drži za kitje šestero jurjašev. Sledi osmukanje Drevesa-smrt starega kralja: spremstvo prisilno brezo med dve okni k graščinski steni, dekleta polomijo prečniko z brezo, jo osmukajo in ji pobere vse kitje. Med silnim trusem obrambne glasbe odnese nosači osmukano brezo — mrtvega kralja — na graščinsko dvorišče.

Medtem so dekleta tiho kolale okrog mladega kralja na Trgu, igrajoč levo in desno. Dva jurjaša sta prinesla s trškega vodnjaka ozaljšano vedro vode. Pol dekliškega zbora zapoje:

»Juraj uide u ravno pole-kirales, druga polovica pa odgovarja:

»U ravno polje, u crne gore kirales!« Dva jurjaša od stranskega spremstva odideta pred graščinska vrata, kjer ju obdaruje gospodinja z jajci, brašnom, soljo, pogačo in novci. To so simboli mladega kralja, dari plodovitosti ter odkupnina človeka demonu Pomladi za njegovo naklonjenost.

Medtem ponavlja ves ženski zbor v imenu Zelenega Jurija prošnjo:

»Dajte nam, dajte, kaj ste kanili kirales!«, dokler se obdarovana jurjaša ne vrneva v kolo.

Ko sta se vrnila, obstopijo jurjaši Zelenega Jurija in štirje, držeč se za roke, začno kolati okrog njega. Zbor deklet igra kolo vedno hitreje krožeč:

»Aj zbogom, zbogom, vi dobri ljudje kirales!«

Mi vam hvalimo, aj, Bog vam plati kirales!«

Medtem je dosegla ekstaza obredja svoj višek, dva jurjaša poljeta Zelenega Jurija z vodo, kolo se na mestu razskoči, jurjaši zbeže z mladim kraljem: »U ravno polje, u crne gore!«

Vodijo ga na spodnji most, odkoder ga sunejo v Dobilico: božanstvo Pomladi se je vrnilo v naravo, da jo oplodi, človeku v veselje in plodno življenje.

Most — ostalina starodavnega pogrebne obredja

Izredno zanimiva je tudi igra Most, ki je podobna rimskim Saturnalijam, pomešana z običaji krščanskega srednjega veka, pa je ohranila še vedno staro slo-

vensko lice. Rimski patriciji so dali vsako leto enkrat sužnjem svobodo, jih gostili in popili, ti pa so jim smeli povedati vse, kar jim je ležalo v srcu in na jeziku. Praznik je veljal patricijem za samoopomin, kako ravnati s sužnji. Slovanski obredi gotovo te namere niso poznali, ker jim je bil pojem sužnjem neznan. Znabiti, da se je ta navada, dospela po gradovih do naših preprostih rodov, spojila s pristnejšo pogrebno svečanostjo. Most. Graščinska gospoda je vse do najnovejše dobe enkrat letno (dan družinskega veselja) pogostila podložnega kmeta v združenem veselju in mu podelila za tisti dan pravico graščinske oblasti, sebe pa postavila v vlogo kmeta. Prav v tej obredni igri je ohranjen mistični moment človeške žrtve pri pogrebni svečanosti umrlega kneza (vojvode). Navadno je ob smrti kneza ali vojvode morala umreti tudi njegova žena ali kakšna ženska iz spremstva, ki so jo sežgali na grmadi. Ostaline tega obreda najdemo tudi drugje po Evropi, vendar so se bolj določno

Veselite se jagode! brati! Ali udobneje je kupiti jagodni bonbon 505 s črto.

ORIGINALNA AROMA

505

ZA OKO - ČRTA ZA OKUS - AROMA

Izdeltuje »UNION«, Zagreb

ohranile po Sredozemlju in v Rusiji kakor po severnih državah, kjer so kakor ostaline starejše kulture že odmrle. — Most se je spojil s Črnomljskim kolom, dočim je Metliški Most še ohranjen kot samostojno obredje, ki ga še izvajajo odrasli. V tej obliki je obredna igra Most na kontinentu edinstven primer svoje vrste.

Ostale metliške igre, viniške Kresnice in drugo

Metličani bodo izvajali še naslednje obredne igre: Rešetca, Robčec, Kurji boj, ki je ostanek viteške igre in silno zanimiv Turn. Nastopilo bo 12 parov, dočim bo Zelenega Jurja izvajalo do 60 oseb. Vsakrteri teh prizorov je svojevrstna uprizoritev, ki bistveno ni kar nič podobna vrstnim obrednim igram po Jugoslaviji.

Na festivalu bodo nastopili tudi Vinčani, ki imajo nekaj prav lepih narodnih obrednih iger. Najbolj zanimive so pač Kresnice. Stari trg bo dal starotroško kolo, Adlešiči kolo in nekaj obrednih iger.

Obmejni kraji — čuvarji narodne igre in navad

Se pred dobrimi 50—100 leti so bili ljudje ponosni na svoje narodne igre. Zaradi socialnih pogojev pa zavoljo slabega gospodarskega položaja našega preprostega človeka pada zanimanje in smisel za narodne igre. Vplivali so seveda še drugi momenti:

Včasih ni bilo toliko šol, človek je vedel le to, kar so mu starejši povedali — to je bilo rodno-umetnostno sporočilo. Marsikje pa so te igre prepovedovali tudi duhovniki, kot poganske običaje. Začudo pa so se ohranile v obmejnih pokrajinah. Povsod, kjer se dva življa stikata, tereta, je narodno telo najbolj odporno, tam se tudi najbolj ohranijo narodni običaji. Tako so se nam ohranili po Korotanu, Panoniji, deloma v Julijski krajini in bivši Vojni grani.

Da so se narodni običaji na periferiji države toliko časa še dosti pristno ohranili, ni naša zasluga — naše razumnostvimo ima na vesti velik narodni greh — ko daje vse premalo moralne opore obmejnemu prebivalstvu. Saj niti ne poznamo dovolj svojih obmejnih krajev in njihovih običajev, na podlagi katerih bi spoznali tudi prvine narodne biti. Z narodnimi festivali, kakršni bo prihodno nedeljo v Črnomlju, naj bi se pričelo tudi razumnostvimo zanimati za pristne izražaje svojega rodu.

Smrt rabeljskega rudarja Ponesrečenemu tovarišu J. M. v spomin

Zalostno je zaklenkal zvon. Njegov otožni glas je odmeval po dolini, se izgubljal proti vrhu Polovnika in pretresal srca, uboge duše revnih ljudi.

»Kdo je tako nenadno umrl?« so se prestrašeni vpraševali. Groza in strah sta jim zasijala iz oči, z upadlih lic.

»Rudarja Jožeta je ubilo v Rablju,« se je naglo širila novica. Zenske so zajokale, moške je zapelo v prsih in iz izsušenih oči je kanila solza.

Saj ni moglo! Se predvčerajšnjim smo ga videli, kako se je smejal v veselji družbi. In odslej naj bi ga ne bilo več med nas? Novica je bila pregrozna. Črna kakor pošast se je valila po dolini. Ljudem je zastajal dih, ko so jo čuli. Ne, ni bilo mogoče, da ga je tako naglo pobralo iz njihove srede. In vendar je bila novica tako kruto resnična.

V nedeljo je bil še doma. Vesel, z večnim nasmehom na blelih, usahljenih ustnicah, je prišel k nam v družbo, s sivim, ogoljenim klobukom, ki mu je ležal malce postrani na glavi, v belem jopiču iz volnene preje, zametnih hlačah in copatah, kakor po navadi, vedno miren in dobre volje, čeprav bolehen. Se zmerom ga vidimo takega pred seboj, ubogega trpina, ki ni poznal sonca v življenju.

Sedeli smo pri mizi, sami rudarji. In Peter, naš suhi in blede tovariš, je pestoval svojega otroka in mu dajal piškot v roke. Jože pa, ki je bil poreden, je dražil otroka, mu jemal piškot in mu nagajal, da je pričel glasno vrščati in se cemeriti, tako smešno ukazujoče in oblastno, da smo se vsi zabavali in smejali nedolžni igri. Takrat je bil Jože zadnjič med nami.

Opoldne se je s kolesom odpravil do Loga, potem skozi predor pod Predilom v Rabelj. Pač zmerom ista pesem bovskih rudarjev: ob petkih domov obiskati družino, pa delo je čakalo na majhni njivi, v gozdu pri drvi, na travniku pri košnji, za pravo, edino, ki je bila pri hiši, — in ob nedeljah spet nazaj.

V terek ga je ubilo. Prižgal je vžigalne vrvice, mokre od vlage. V eni je bilo premalo svile in je prenelo dogorela. Počil je prvi naboj in s silo treščil vanj, ko je še prižgal druge. Tovariš, ki je delal poleg njega in ga je tudi ranilo, je videl nesrečo in omahnil, a je vendar še stekel po pomoč skozi temni rov. Jože pa se je, ves polomljen, v groznih mukah splazil 20 korakov vstran in se zgrudil na vlažno tla. Prenesli so ga v rudniško bolnišnico. Srebrnil je kapljo vode in potem izdihnil.

Bil je že tretji iz naše vasi, v nekaj letih. Prvi je bil lep, krepek mož. Ko je vrtal v trdo skalo, mu je sveder odletel. Opotekel se je in telebnil z glavo naprej v globoko jamo, ki je zevala poleg njega. Z njim je delal Tome, visok in resen mož, in bil je priča njegove smrti. Nekaj let pozneje je Tome tesal in postavljaval v rov podloge in opore, pa ga je zasulo. Poleg njega je tedaj delal Jože, ki je prvi povedal novico njegovi ženi. Sedaj je ubilo še njega. Troje življenj, troje enakih usod. Drug drugemu so bili za pričo ob smrti, kakor da bi jim bilo tako zaplano že ob rojstvu. In vsem trem so se rodili poslednji otroci šele po smrti. In vsi trije so bili mladi v vojni, pa so se srečno vrnili.

Modna novost: v zdravilišču

na izprehajališčih vlada pestrost modnih oblek

Saj ni potrebno da imate ducat oblek. Če dve ali tri izabrane obleke zadoštujejo, da je vsaka dama elegantna, seveda če jih pravilno neguje! Pranje teh lahkih poletnih oblek je v raztopini milnih lusk LUX tako lahko in preprosto! Tudi najbolj nežne barve in najbolj občutljive tkanine so v blagi peni Luxa varne in postanejo spet kot nove.

LUX

Za vse poletne obleke

SE RAZTOPI TUDI V MRZLI VODI

Spominu zgodovinarja dr. Franca Kosa

Danes bodo rojaki zgodovinarja dr. Franca Kosa odkrili v Selcih pri Škofji Loki spominsko ploščo na njegovi hiši. Tako bo počaščen spomin moža, ki si je pridobil trajnih zaslug za škofojloški kraj s proučevanjem njegove preteklosti in ki ga Slovenci štejejo med svoje najpomembnejše zgodovinarje.

Franco Kos se je rodil v Selcih pri Škofji Loki 24. decembra 1853, in se je po

obiskavanju gimnazij v Kranju in v Ljubljani posvetil zgodovinski stroki, ki jo je obenem z zemljepisom in slavistiko — študiral na dunajski univerzi. V tedanjih avstrijskih prestolnici je imel med tovariši na univerzi Apiha, Orožna, Vrhovnika in Vrhovnika, ki so se vsi uveljavili v raziskavanju preteklosti našega naroda in njegove zemlje. Doktorat (leta 1881) je dosegel z disertacijo o grško-macedonskih zadevah med drugo punsko vojno. Kot suplent odnosno profesor je služboval najprej v Ljubljani, nato pa v Gorici in Kopru, upokojen je bil l. 1911 kot profesor na ženskem učiteljski v Gorici. Po vojni letih, ki so ga pregnala v begunstvo, se je naselil v Ljubljani, kjer je umrl 14. marca 1924.

Njegov sin in vzorni naslednik v stro-

ki, univ. prof. dr. Milko Kos deli delo dr. Franca Kosa (SBL, str. 525) v dve smeri: a) zbiranje, kritična obdelava in objava pisanih zgodovinskih virov, b) na podlagi teh napisane razprave in študije. Predvsem se je bavil s srednjeveško zgodovino Slovencev in našega nekdanjega in sedanjega ozemlja. Z razpravami te vrste se je jel oglašati v »Ljubljanskem zvonu« in »Kresu« ter v Letopisu Matice slovenske. Njegovo prvo večje delo je »Spomenica tisoletnice Metodove smrti« (1885). V devetdesetih letih je objavil več razprav, ki se tičejo preteklosti kraja, odkoder poteka njegov rod: Škofje Loke z okolico; najpomembnejši rezultat njegovih raziskavanj je knjiga »Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja (Ljubljana 1894). V »Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko« je začel od l. 1894 dalje objavljati gradivo za našo najstarejšo in srednjeveško zgodovino. V začetku tega stoletja je pričela Leonova družba objavljati dr. Franca Kosa življenjsko delo »Gradivo za zgodovino Slovencev«. Tega gradiva je neumorni dr. Kos nabral za kakšnih deset zvezkov po 600—700 tiskanih strani. Izšlo je pet debelih zvezkov, ki obsegajo dobo od l. 501—1246; zadnji zvezek je izšel že kot posmrtna izdaja v redakciji Milka Kosa. V raznih zbornikih in časopisih je objavil dr. Franc Kos tudi mnogo pomenljivega gradiva za zgodovino Goriske in nekaterih mest na Slovenskem Stajerskem.

Dr. Franc Kos je bil skromen in tih, pri tem pa neumoren, vesten in temeljito podkovan znanstven delavec. Čeprav mu ni uspelo, da bi spisal sistematično zgodovino Slovencev, kakor jo je nekaj časa pripravljal za Slovensko matico, si je pridobil za našo domaćo zgodovinsko vedo nemalovrednih zaslug s težavnim zbiranjem gradiva in temeljitim obravnavanjem posameznih zgodovinskih pojavov in problemov. Spadal je med tiste vestne zgodovinarje, ki jim je resnica vse in ki ne bi za nič hoteli vpreči svoje vede v kakršen koli političen voz. V dr. Milku Kosu je našel nadaljevalca, ki je lahko s svojo »Zgodovino Slovencev« položil na očetove temelje velikopotezno zasnovano sistematično delo o slovenski preteklosti.

Postani in ostani član Vodnikove družbe!

Ijenimi nogami in tilnikom. Na rokav so mu lepeli krvavi madeži kakor mučniku. Prihajali so rudarji, bleedi in upognjeni, se nerodno pokrivali, v oči solze, v srčih žalost, in so ga škropili. Prihajali so v velikih trumah iz Čezeče in Bovca, Soče in Trente, Loga in Zage, vsi tovariši v življenju in smrti: danes on, jutri drugi, zmerom isto trpljenje, zmerom isti strah na obrazih.

Potem je bil pogreb: pred vozom rudarske svetilke, venec, križ, ženske, zadnja rudarji, dolga, nepregledna vrsta, vsi tihi in nemi, v žalost zatopljeni. Tudi jezero je bilo temno in gore so bile oboje v sive megle in vse je bilo žalostno kakor ljudje. In sredi jezera je bila kočica na prou oči, vse tako, kakor je pel Gregor.

Ob grobu je duhovnik odmolil in spre-govoril nekaj besed v italijanskem in potem v nemškem jeziku. Malo jih je bilo, ki so ga razumeli. Nekaj deklet je zapelo nemško slovo. Rudar iz Rablja je nazadnje trikrat zaklical: »Glück auf!« Nekaj se mu jih je odzvalo. Tako je šel Jože pod zemljo, pod tisto, pod katero je prebil svojo mladost in v kateri je grebel, ves moder od vlage in poten, da je iztisnil iz nje košček kruha.

Bil je zopet petek. Ona je stala na pragu pred hišo in ga čakala. Ni verjela, da ga več ne bo. Prenaglo so ji ga izrgali. Mimo so prihajali rudarji na kolesih, ukrivljeni, znojni in mokri obenem od majskega dežja. Ko je prišel zadnji, je vzkrinknila in omahnila. Pod njenim srcem je bilo srce otroka, ki ne bo nikoli spoznal svojega očeta in ki bo morda zapisan isti usodi, da bo živ ril pod zemljo in kopal, da bo pol kmet pol rudar. Samo da ne bi tudi naš njegovo jamo nazadnje izžvelel tisti grozni: »Glück auf!«

Bovški rudar